

GRÖNA FAKTA

Foto: Marie Larsson

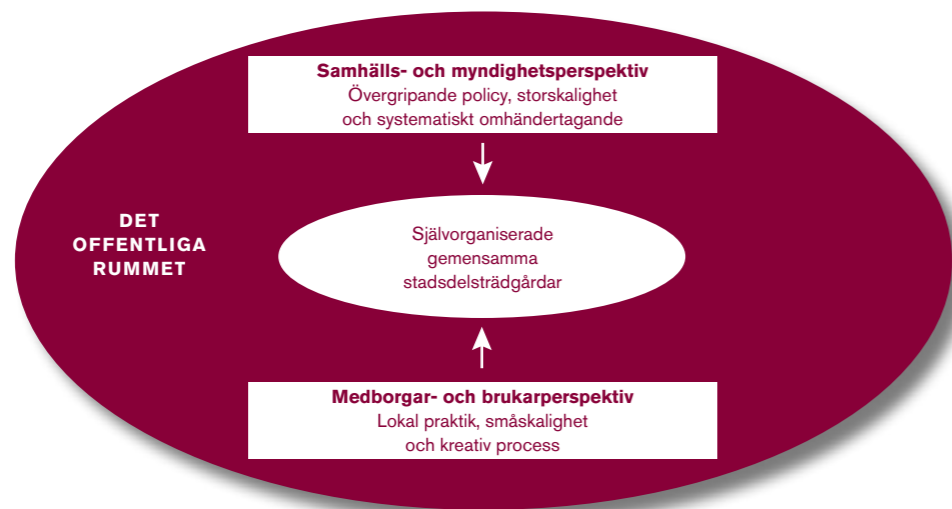
STADSDELSTRÄDGÅRDAR – för gemenskap och odling

Idag efterfrågar samhället nya "klimatsmarta" handlingsmönster för att uppnå hållbar utveckling. För att sådana handlingsmönster ska utvecklas är samhället beroende av den potentiella kraft och kreativitet som finns hos medborgarna. Det förutsätter samverkan mellan medborgarna och kommunens planerare och förvaltare.

Ett sätt att ta tillvara människors skapande förmåga är att ge plats för stadsdelsträdgårdar. Det är ett fenomen som ännu inte finns i Sverige. Stadsdelsträdgårdar skulle kunna fungera som experimentverkstäder där människor kan prova och utveckla nya handlingsmönster i riktning mot såväl social som ekologisk hållbarhet.

GRÖNA FAKTA 1/2010

Medborgarnas egna initiativ avgörande för hållbar utveckling

Två perspektiv på självorganiserade gemensamma stadsdelsträdgårdar, ett uppifrån- och ett underifrånperspektiv. I planeringssammanhang talar man ofta om ett uppifrånperspektiv – samhällets – och myndigheternas perspektiv – respektive ett underifrånperspektiv – medborgarnas och brukarnas perspektiv. Begreppet självorganisering är ett uttryck för det engagemang som kommer underifrån, alltså från medborgarna själva. Det handlar också om olika skala – om storskalighet respektive småskalighet, om övergripande policy respektive lokal praktik, det vill säga medborgarnas initiativ och engagemang, samt om omhändertagande respektive att vara medskapare.

Den politiska fokuseringen på hållbar utveckling har blivit alltmer intensiv sedan hösten 2006, då debatten om klimatförändringen tog fart. Det saknas dock en fokusering på **hur** vi kan uppnå hållbar utveckling. Ett hållbart samhälle kan inte ensidigt planeras fram ur ett expert- och myndighetsperspektiv, det måste också få växa fram underifrån – från medborgarna själva.

Gapet mellan styrande samhällskrafter och medborgare är stort, liksom det är stor skillnad mellan uttänkta, abstrakta system och konkret handling. Det är skillnad på regler som införs uppifrån och på normer som växt fram spontant och därmed har en förankring bland dem som berörs.

Medborgarnas handlingsinitiativ, engagemang och erfarenheter är starkt förbisedda i dagens samhällsplanering. Likaså är människors behov av att vara kreativa och skapande i sin närmiljö förbisett i stadsplaneringen. Faran är att de som planerar och förvaltar våra städer förlorar en stor potential i sin strävan efter att utveckla hållbara handlingsmönster.

Skapa möjligheter

En viktig uppgift för planerare och förvaltare är att skapa möjligheter. Det handlar inte längre om att förse medborgarna med färdiga miljöer, utan att lämna plats för människors kreativa förmåga och deltagande. Ett sätt att ta tillvara människors skapande förmåga är att ge plats för så kallade stadsdelsträdgårdar, som kan fungera som experimentverkstäder där man

kan prova och utveckla nya handlingsmönster i riktning mot långsiktig hållbarhet, såväl social som ekologisk.

Stadsdelsträdgårdar är självorganiserade trädgårdar i det offentliga rummet. Att de är självorganiserade betyder att de har initierats och förverkligats "underifrån", det vill säga av stadsdelens invånare själva. Detta kan ske mer eller mindre autonomt i förhållande till myndighet, kommun och fastighetsägare.

Det finns två principiellt skilda perspektiv på självorganiserade stadsdelsträdgårdar i det offentliga rummet: ett medborgar- och brukarperspektiv som utgår från brukaren och den lokala miljön, samt ett samhälls- och myndighetsperspektiv, som tar utgångspunkt i statliga bestämmelser och i den kommunala förvaltningen (se figur).

Ökad offentlighet

Det offentliga rummet har en viktig roll som potentiell resurs för självorganiserade initiativ och plats där stadens invånare kan förverkliga sina idéer och verksamheter. Detta behöver inte betyda en inskränkning av offentligheten i rummet, snarare tvärtom.

Det offentliga rummet kan till och med göras mer offentligt och tillgängligt om det bedrivs öppen kreativ verksamhet där – som till exempel i en stadsdelsträdgård. Invånarna kan få större möjlighet att påverka och delta än om det var en traditionell kommunal park. Verkligt deltagande får man när invånarna har möjlighet att påverka utformningen av platsen.

I stadsdelsträdgården odlas mänskliga möten

En stadsdelsträdgård är alltid självorganiserad – den har initierats och förverkligats av stadsdelens invånare själva. I en sådan trädgård är kommunen minimalt involverad och har lämnat ansvaret att anlägga, bruka och förvalta platsen till medborgarna.

Det finns självorganiserade trädgårdar som ändå inte är stadsdelsträdgårdar. Skillnaden kan exempelvis vara att kommunen är för starkt involverad, så att den kreativa processen inte släppts fri. Det kan också bero på att de närboende inte är aktiva odlare och medskapare. Det som här menas med stadsdelsträdgård förekommer inte i Sverige idag, men är närbesläktat med *community gardens*, som är ett internationellt vanligt förekommande fenomen. Stadsdelsträdgården är en mötesplats och samlingspunkt i det offentliga rummet, öppen och tillgänglig för alla som vill vistas där. Det är en plats där människor möts, träffas och gemensamt brukar marken.

Gemensamma beslut

Brukarna lär känna varandra, vistas ofta i trädgården och kan till exempel vara sammanslutna i en ideell förening. Gemensamt bestämmer de hur trädgården ska se ut och hur den ska användas, skötas och utvecklas. Det är brukarna själva som odlar och sköter den gemensamma trädgården.

Här kan människor uppleva vackra blommor och odlingar, rekreation och social kontakt. Kaféet är en social knutpunkt. Besökare lockas till trädgården för att titta på blomster- och grönsaksodlingarna, fika, prata med odlarna, delta i aktiviteter och kulturevenemang. De har också möjlighet att köpa med sig ekologiskt odlade produkter från trädgården.

En trädgårdsmästare i en av de få svenska självorganiserade trädgårdarna, menar att det är "lika viktigt att odla människomöten som att odla morötter". Mötena handlar

om idé- och erfarenhetsutbyte samt om att tillsammans lära sig nya saker och komma vidare. Trädgårdsmästaren kopplar samman mötena med kreativitet och beskriver trädgården som "en kreativ mötesplats".

Experimentverkstad

Stadsdelsträdgården kan fungera som ett laboratorium där man kan prova sig fram för att hitta brukningsätt och handlingsmönster som passar gemenskapen, platsen och är långsiktigt hållbara. Den kan betraktas som en frizon där inte myndigheten bestämmer. Här har den enskilda personen rätt och möjlighet att påverka och delta i brukargruppens gemensamma beslut om till exempel odling, kafé och skötsel. Här har de möjlighet att praktiskt experimentera och prova olika uttrycksformer och brukningsätt.

Viktigt att medborgare och kommun samverkar

Det kan vara en fördel om medborgare som vill skapa en egen verksamhet med hjälp av en trädgård samverkar med kommunen, eftersom en stadsdelsträdgård har ett allmännyttigt syfte och ligger på kommunal mark. Samarbetet kan se olika ut och anpassas efter den specifika platsen och situationen.

Att bilda en förening är en bra modell för gemenskap i en stadsdelsträdgård, dels för att öka chanserna till kontinuitet och lättare kunna överbygga när någon slutar, dels för att underlätta kontakterna med kommunen.

En närmare relation mellan den kommunala förvaltningen och grupper av medborgare kan stärka den lokala demokratin och öka deltagandet. Att stadsdelsträdgården är en plats för möten mellan brukare och myndighet är en viktig aspekt, eftersom den typen av plats är ovanlig i dagens samhälle.

En samverkan mellan självorganiserade medborgare och kommun sker snarare i förvaltningskedet än i planeringskedet. Planeringens viktiga roll är att skapa förutsättningar och möjligheter för att människor ska kunna organisera sig själva kring en särskild plats och använda gemensamma offentliga ytor på ett aktivt och konkret sätt.

Ett första steg är att avsätta en begränsad yta för ”fri använd-

ning”, det vill säga att på en begränsad yta ge utrymme för en självorganiserad stadsdelsträdgård.

Blir komplement

I stadsdelsträdgården är det legitimt för invånarna att ta rummet i besittning och använda det på ett friare sätt. Det är tillåtet att påverka och tillsammans med andra forma platsen. I stadsdelsträdgården har medborgarna en större bestämmanderätt över användningen och sätten att bruka än vad dominerande regler och normer anger att man får lov att göra i det offentliga rummet. Dessa miljöer, präglade av självorganiserade invånare, blir komplement till kommunalt planerade och anlagda parker, torg och andra utemiljöer. Det handlar snarare om kopplingar och samverkan än om motsättningar dem emellan. Samverkan mellan självorganiserade medborgare och kommun är tänkt att ske på lika villkor. Det är inte detsamma som brukarmedverkan, där föreskrifterna bestäms av myndigheten. Planerarens roll förskjuts från att vara expert till att vara processledare, och till att leda dialog- och samverkansprocesser.

Utnyttja potentialen

När myndighets- och brukarperspektiven samverkar, när kommunen lättar på ”överregleringen” och släpper den kreativa processen fri, då kan den potential som finns i invånarnas engagemang tas tillvara. Genom den kreativa process som uppstår när människor skapar en plats och gör den till sin kan handlingsmönster utvecklas som är gynnsamma för en hållbar

utveckling. Det är ett sätt att i hållbarhetsdebatten fokusera på potentialer snarare än på hot.

Om en kommun vill stimulera att en stadsdelsträdgård ska kunna växa fram, eller planera in en stadsdelsträdgård i varje stadsdel, bör man som planerare och förvaltare vara mycket öppen och flexibel inför det faktum/paradox att man vill stimulera något som är tänkt att vara en självorganiserad trädgård. Det handlar för kommunen och planeraren om att skapa förutsättningar genom att tillhandahålla plats och visa på möjligheten. Kanske kan kommunen anställa en trädgårdsmästare som kan fungera som inspiratör, odlingskunnig och processledare. Den trädgårdsmästarkompetens som krävs är mycket bredare än den traditionella odlingskompetensen. Det krävs också pedagogiska och folkbildande kunskaper.

Självgående verksamhet

När det väl är igång kan utvecklingen gå av sig själv. När medborgarna får chans att skapa och odla växer förståelsen för kretslopp och ekologins förutsättningar. Stadsdelsträdgården blir en plats där stadsborna kan återupprätta en direkt kontakt med jorden, odlingen, kretsloppet och livets förutsättningar.

Skapa trädgård ett sätt att göra platsen till sin

Människan har en medfödd lust och förmåga att skapa platser. Hon har också ett grundläggande behov att få forma och påverka sin närmsta omgivning. Det är först när man får sätta sin egen prägel på någonting som det uppstår en verklig hemkänsla: platsen har blivit något man kan känna sig stolt över.

Det praktiska hantverket – att man konkret gör någonting och använder sin kropp och sina händer – i ett samspel med platsen har stor betydelse. Detta egenhändiga odlande och brukande gör att man blir mer uppmärksam på vad det är för en slags plats. I denna brukningsprocess bildas genuin, lokal kunskap och erfarenhet. Man förstår med hjälp av sina egna praktiska erfarenheter.

Brukningssätten kan hela tiden utvecklas. Som ekologiska trädgårdsodlare med helhetstänkande provar brukarna sig fram till alltmer platsanpassade lösningar och odlingsmetoder.

Förstå ekosystemet

I stadsdelsträdgården har stadsborna möjlighet att samspela med och få en direkt kontakt med jorden, marken och de ekologiska processerna. Brukandet av jorden är en av de grundläggande delarna i stadsdelsträdgården. Såväl gemenskapen, platsen som den platsskapande processen är grundläggande för att beskriva och förstå stadsdelsträdgården och dess betydelse. Alla tre finns simultant och är beroende av varandra.

Den bördiga jorden är en del av ekosystemet. Människheten är beroende av ekosystemet för sin överlevnad: för att producera föda, för dricksvatten och för den luft vi andas. Att odla ekologiskt är ett sätt att försöka förstå ekosystemet.

Genom att lära känna förutsättningarna och låta dem bli en införlivad kunskap kan man ta steg i riktning mot en ekologiskt hållbar utveckling. Handlingen och kunskapen vidareutvecklas efter hand i den fortlöpande brukningsprocessen.

Samspel mellan människa och plats

Brukarna samspejar således med den specifika platsen och provar sig fram till platsanpassade lösningar och brukningsmetoder. I samspelet införlivas kunskap om platsen och dess förutsättningar. I detta provas och utvecklas nya handlingsmönster.

Genom det gemensamma ansvaret och det praktiska arbetet identifierar sig den enskilda med tanken att detta har vi hand om och sköter gemensamt. Då är förutsättningarna också större för att individen väljer att utveckla skonsamma och långsiktigt hållbara handlingsmönster. Det gemensamma brukandet av marken, utan vinstintressen, ger ett odlingsområde som inte tär och förbrukar.

Stadsdelsträdgårdar kan fungera som en motbild till konsumtionsmiljön genom att visa en annan verklighet. I stadsdelsträdgården prioriteras rummets bruksvärde framför dess bytesvärde. Trädgårdarna och deras brukare bidrar till att

sprida kunskapen om ekologin i staden och om samspelet mellan människa, plats och den bördiga jorden. Verksamheten i trädgårdarna är mer en motbild, som visar en annan verklighet, än ett motstånd i form av aktivism. Det handlar inte om att framföra en uttalad motaktion, men syftar ändå till att förändra.

Kreativt utlopp

Att odla och kultivera en plats och få sätta sin prägel på den ger utlopp för människans kreativa och skapande behov. Stadsdelsträdgården är en plats för invånarna själva att fritt skapa och prägla, att tillägna sig. En fristad från det uppifrån organiserade och kontrollerade, med möjlighet för den enskilde att få utlopp

för sin kreativa skaparglädje, medan samhället kan dra nytta av de innovativa handlingar som kan gro med dessa förutsättningar.

Att platsen ger möjlighet till kreativt skapande är en viktig drivkraft för brukarna att engagera sig. Det handlar om delaktighet i en stimulerande miljö och ett skapande som ger personlig utveckling, glädje och tillfredsställelse. En tillfredsställelse i form av att själv ha åstadkommit något, att få se konkreta resultat och få uppleva positiv respons från andra människor.

En öppen attityd kring hävd och skötsel ger utrymme för personlig prägel och kreativ process. Minskar graden av självorganisering, minskar även den nyskapande kreativa processen på platsen.

Besjälade platser

Stadsdelsträdgårdens identitet präglas av det ideella engagemanget. Den är skapad av människor med ett stort intresse och vilja, som ger avtryck med sin kreativitet och personliga prägel. Det ideella engagemanget och det kreativa skapandet ligger bakom den speciella prägel och hemkänsla som kan upplevas i självorganiserade trädgårdar.

Besökare vittnar om att de upplever något unikt på platsen "som de inte kan sätta fingret på vad det är". Brukarna besjalar platsen med sitt engagemang och utstrålar en smittande entusiasm, vilket bidrar till en stämning och atmosfär som besökarna upplever.

Det är detta som skiljer en stadsdelsträdgård från en kommunal park. Om vi jämför med en traditionell, kommunal park förefaller den självorganiserade stadsdelsträdgården ha ett mervärde, som framförallt består i det ideella inslaget och den speciella prägel och hemkänsla det ger platsen samt att det finns personer på plats som är öppna för dialog och frågor. I stadsdelsträdgården finns en kombination av hemkänsla och offentligt rum. Det skulle kunna liknas vid en blandning av koloniträdgård och folkpark. Där finns samma möjlighet att sätta sin personliga prägel som i koloniträdgården, och där finns gemenskapens känsla – precis som i folkparken.

Gemenskap med ansvar

Den sociala gemenskapen är det främsta motivet till att engagera sig i en stadsdelsträdgård. En gemenskap som förstärks av att brukarna har ett gemensamt ansvar och tillsammans bestämmer hur trädgården ska se ut, användas, skötas och utvecklas.

En stadsdelsträdgård är en resurs och en tillgång i stadsdelen. Där kan människor mötas oavsett bakgrund, ålder, etnisk, religiös eller social tillhörighet. Trädgården är inte målsättningen i sig själv, utan snarare ett medel för att skapa delaktighet, social gemenskap och ett aktivt lokalsamhälle. Det handlar om att ge människor rätt att vara med och bestämma hur de vill använda sin egen närmiljö och hur de vill organisera sin sociala sammanhållning.

Det kan jämföras med allmänningen som var vanlig för några generationer sedan. Den ägs av alla och ingen. Utmärkande för såväl allmänningen som stadsdelsträdgården är att det är en gemensam resurs och användningsrätt, det vill säga att marken brukas utifrån beslut fattade i gemenskapen.

Föder solidaritet

Den enskilda personen identifierar sig med det som man tillsammans kommit överens om. Det skapar en moralisk känsla och solidaritet för det gemensamma bästa. Här finner vi en viktig hörnsten för vilken typ av samhälle vi får och hur dess medborgare förhåller sig till exempelvis resursutnyttjande och miljöproblem.

Stadsdelsträdgården är en slags allmänning som formas genom gemensamt bruk. Vi har stadsparker för gemensamt bruk, men där ligger betoningen på social och rekreativ användning.

I stadsdelsträdgården sträcker sig användningsrätten längre än till det sociala och rekreativa – här utvecklas regler för det gemensamma livet på platsen.

Användningsrätten, vars och ens rätt att använda vår gemen-

samma mark, är central. I användningsrätten ligger en rätt att skapa och tillägna sig en plats. Ytterst handlar det om att vara med och forma samhället.

Gemensam värdegrund

Att stadsdelsträdgården är en gemensam användningsrätt med lokalt självstyre, kombinerat med samspelet mellan människorna och platsen, gör att det med tiden kan växa fram en gemensam värdegrund och praxis kopplad till platsen. I samspelet utvecklas en förståelse både för platsens förutsättningar och naturens bärkraftighetsvillkor.

Det kan vara vägen till en långsiktig hållbarhet för hela samhället.

30!

Movium fyller 30 år! Det firar vi med en latinsk sentens – SPATIA NOSCE CIVITATIS – Lär känna stadens rum!

GRÖNA FAKTA 1/2010

Detta Gröna Fakta är skrivet och fotograferat av Marie Larsson, Marie.Larsson@ltj.slu.se, landskapsarkitekt och Agr.Dr., verksam vid Landskapsarkitektur, SLU i Alnarp, som har disputerat på avhandlingen *Stadsdelsträdgård – plats för gemenskap och kreativa processer*. Den finns tillgänglig i Epsilon, SLU:s arkiv, på följande länk: <http://diss-epsilon.slu.se/archive/00002009/>

Gröna Fakta sammanställs av Movium, SLU, Box 54, 230 53 Alnarp. Telefon 040-41 50 00. Redaktör: Titti Olsson. ISSN 0284-9798. Publicerat i Utemiljö 1/2010.

MOVIMUM
CENTRUM FÖR STADENS UTEMILJÖ